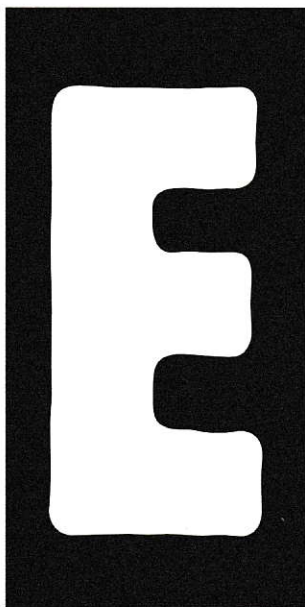
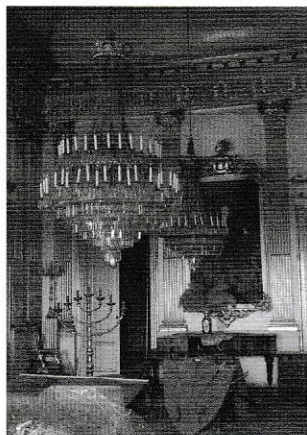

Ivan Favà Vives

LS INTERIORS ARISTOCRÀTICS DEL SEGLE XIX: LA CASA CANALS

Vista general del saló principal. Fotografia: A. Salcedo

Qui eren els Canals?

Fer-nos aquesta pregunta servirà per entendre millor el significat de la casa del carrer d'en Granada. Les notícies que tenim respecte a la família Canals es redueixen a cites puntuals com la de Manuel de Montoliu, que ens els situa entre les famílies més importants de Tarragona al segle XIX; a les notes de la *Tarraco gentilícia* de José Gramunt, i a la tesi d'Anton Jordà, que és qui fins al moment ha donat una visió més completa de la seva activitat.¹ Però la manca d'un arxiu patrimonial com el que es conserva d'altres famílies com els Castellarnau obliga a reconstruir la seva dinàmica a partir de la documentació notarial.

Possiblement originaris de Reus, al segle XVIII ja els trobem a Tarragona i al llarg d'aquest segle adquireixen cert nom en les activitats diverses en què participen. Si bé inicialment apareixen com a adroguers, Anton Jordà assenyala que l'origen de la fortuna dels Canals estaria en la compravenda i arrendament de cases i de terres, i també, tot i que no directament, en l'administració de cases senyorials. Això fa que, a finals de segle, apareguin com a comerciants actius, però, sobretot, com a pagesos hisendats. Al segle XIX figuren com una de les famílies més adinerades i intervenen en la vida civil de la ciutat. Ara bé, seguint la tesi de Jordà, abandonen els negocis per limitacions diverses, tant per la conjuntura com per la manca d'ambició, i per la voluntat de convertir-se en rendistes i propietaris, per accedir finalment a l'aristocràcia tarragonina.

El canvi de casa

No sabem el moment exacte a partir del qual els membres de la família Canals s'instal·len a la casa del carrer d'en Granada. Del testament de Josep Canals del 1760 deduïm que vivia en una casa del carrer dit de les Cuira-

teries Velles. Encara el 1784, en el testament de la seva esposa, Teresa Borràs, vivien al mateix carrer.² La primera data en què ja els trobem vivint a la que anomenem casa Canals és el 1802, quan, amb motiu de l'estada del rei Carles IV a la ciutat de Tarragona, es van habilitar les cases d'aquest carrer com a palau reial. Entre aquestes hi havia el número 11, propietat de Bonaventura Enric Canals, fill de l'anterior.³

Desconeixem, doncs, el moment exacte en què adquireixen l'immoble, ni quin era el seu ús i estat anterior, així com les obres que hi van poder dur a terme. Si ens atenem a un document de venda de Bonaventura i del seu fill Joan, se'ns diu que la casa fou anteriorment propietat de Fructuós Llorens, ardiaca major i canonge de la catedral de Tarragona, del qual era hereu universal Josep Anton de Balle i de Milans, que tenia en aquell moment –febrer del 1805– «[...] atorgada paraula de tota aquella casa situada en lo carrer d'en Granada [...]» segons un contracte de venda perpètua anterior.⁴ El que sí que podem entendre és que fou a la darrera dècada del XVIII o just en el tombant de segle quan s'hi traslladen. És important el significat del canvi de residència, des d'un carrer al centre de la Part Alta, on no intuïm l'existència de grans casals, fins a un espai o un solar molt més gran, amb moltes possibilitats i, sobretot, que podia satisfer les aspiracions socials de la família. Després de més d'un segle de participar en activitats diverses, acumular un patrimoni considerable i dur a terme una sèrie de matrimonis molt beneficiosos econòmicament i socialment, els Canals s'establien en una nova casa i eclosionaven a la vida pública de la ciutat del segle XIX.

La casa Canals

La casa Canals es troba situada entre el carrer d'en Granada, el passeig de Sant Antoni i la plaça de Sant Antoni, ocupa un solar irre-

gularment rectangular i utilitza la muralla romana com a element estructural a l'est. S'estructura en planta baixa i entresòl, planta noble, jardí i segon pis. Si bé exteriorment no mostra cap senyal significatiu del seu aspecte interior, aquest respon, pel que fa a la distribució, a les característiques del palau senyorial català, amb una llarga tradició mediterrània i que al segle XVIII rep la influència francesa. El palau reial, màxim exponent de l'esperit modern, serà imitat en totes les residències senyorials i burgeses urbanes, on l'organització i la distribució interna especialitzada de les habitacions entorn un pati central en serà una característica fonamental.⁵

A Catalunya els exemples més significatius de palaus de finals del segle XVIII són els palaus de la Virreina, els March i Moja a la Rambla de Barcelona. També a Tarragona, on moltes cases a finals d'aquest segle fan reformes, tant en la distribució com en la decoració, que responen a aquestes noves idees, amb una diferència determinant, i és que no seran construccions de nova planta. Per exemple, a la casa dels Castellarnau es realitzen reformes a la segona meitat del segle i el saló de la casa Montoliu, atenent a la seva decoració, sembla de finals del set-cents.

Pel que fa a la casa Canals, si bé a l'indret ja existia una edificació anterior i la casa va poder aprofitar-ne elements estructurals, aquesta respon a una nova concepció espacial interior. Conserva la idea d'una entrada que dóna accés a l'escala principal, que s'obre en un pati interior i, a través seu, s'accedeix a un primer pis principal o planta noble. En el nostre cas, però, l'entrada i l'escala queden desplaçades a un extrem i per les seves característiques no donen sensació d'estar accedint a un habitatge de la importància que volen transmetre els salons superiors. L'únic element notable són els tres arcs de mig punt sobre pilars de pedra a la planta baixa, però el pati desapareix aquí com a nucli de la vida de la casa entorn del qual s'organitzen les estances i té l'única funció de forat de l'escala.

És a dir, no hi ha una simetria ni organització centralitzada de l'espai. Probablement per raons diverses que només podem intuir, bé perquè la nova construcció es va adaptar a una d'anterior, o bé per les limitacions del solar. Això va determinar l'organització de la planta noble, que es fa a partir de dos eixos. D'una banda, longitudinalment al llarg de la façana de la muralla i, de l'altra, a partir d'un rebedor i una avantsala, que fan les funcions de distribuïdors. Entre tots dos, el saló principal esdevé el nucli d'unió.

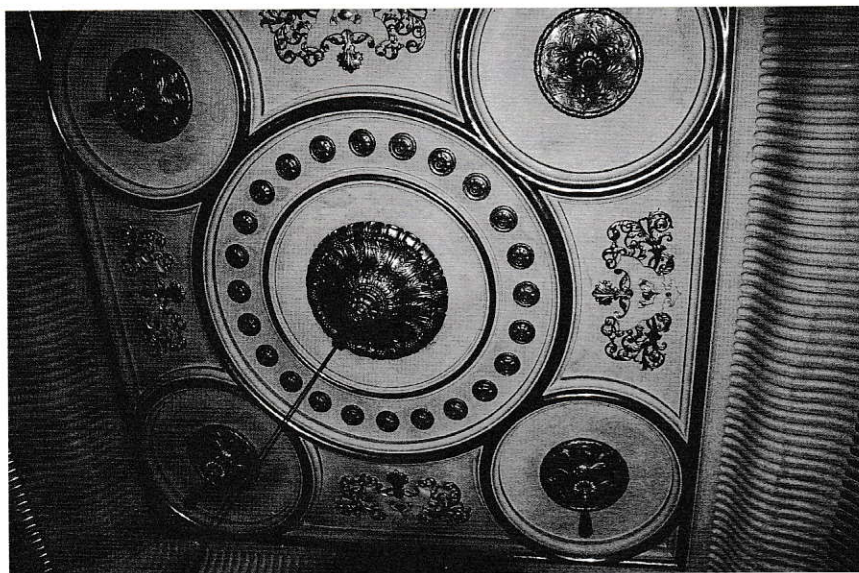

Disposició longitudinal de les sales del passeig de Sant Antoni. Fotografia: Miguel Ángel Navarro (Arxiu MHT)

La planta noble

L'esquema de la distribució de la planta noble és, sense grans canvis, l'original de finals del segle XVIII o principis del XIX. L'inventari dels béns de Joaquim Canals i Foraster del 1868, publicat per Salvador-J. Rovira,⁶ ens confirma, almenys, que la decoració, el mobiliari i els usos de les estances són, tret d'algunes modificacions puntuals, les que es conserven avui dia i que responen a la darrera gran reforma de la casa entorn del 1852 amb motiu del matrimoni de Joaquim Canals amb Maria Antònia de Castellarnau Balcells. Aquesta reforma va afectar la decoració interior i el mobiliari, i la distribució va quedar intacta.

De l'itinerari per aquesta planta se'n desprèn la distinció entre els espais destinats a usos socials i els més íntims, reservats a la família. L'avantsala fa les funcions de recepció i de distribuïdor entre la part de la casa que s'obre al passeig de Sant Antoni i la que ho fa al carrer d'en Granada. Presenta sis portes col·locades simètricament; dues a la dreta, que comuniquen amb el saló principal. A l'esquerra, la primera porta dóna accés a la capella i la segona, a estances interiors organitzades al llarg del carrer d'en Granada. Finalment, la porta oposada a la d'accés a la planta permet la vista del típic jardí penjat català situat al mateix nivell i del que tan sols es conserva un brollador de rocalla a l'exterior i les restes d'una altra font reconvertida posteriorment en rentador. Desconeixem quin podia ser el seu aspecte original,

Decoració del sostre de l'habitació de Carles IV. Fotografia: Miguel Ángel Navarro (Arxiu MHT)

però dels elements conservats es dedueix que podia ser el tipus de jardí romàntic inspirat en el rococó i de llarga pervivència en tot el segle XIX. En tot cas és propi de l'època, com el que tenien altres cases nobles de Tarragona com la dels Castellarnau o la dels Foixà, que en un petit pati conserva una font de rocalla de característiques similars.

Des del saló principal s'accedeix a les dependències més luxoses que donen al passeig de Sant Antoni. Aquestes s'organitzen longitudinalment obrint finestra a la muralla romana. Aquesta alineació i successió de les habitacions provoca l'efecte de prolongació de l'espai i es constitueix en un eix organitzador aquest. El saló és el nucli del que podem anomenar l'àmbit més social de la casa. Aquest àmbit estaria format per l'oratori, capella a partir del 1853, on els ofi-

cis estarien oberts al servei i a persones alienes a la casa; l'avantsala, que anticipa el gran saló, i les dues estances situades a dreta i esquerra d'aquest.

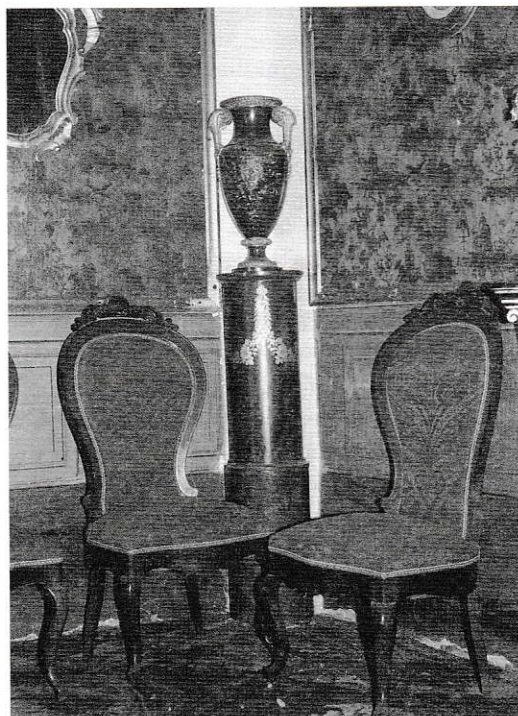
El saló principal és de majors dimensions i supera en altura la resta de les habitacions. Les obertures estan disposades simètricament i la decoració és fruit de la reforma abans citada. Cal destacar la sobrietat i la elegància de la decoració estil imperi, amb relleus daurats i blancs que ornamenten tot el saló, el mobiliari isabelí, també daurat, que es distribueix entorn de les parets, i les dues grans aranyes que penjen del sostre. Aquest espai està presidit pels dos grans retrats dels cònjuges esmentats, emmarcats en relleus amb l'escut familiar corresponent. Joaquim Canals apareix representat com a cap i senyor de la casa, vestit de militar amb el distintiu de la creu de l'Ordre de Sant Joan de Jerusalem. Tot plegat vol evidenciar el caràcter aristocràtic de la família i transmetre presència al conjunt, luxós, però molt més sobri que el saló de la casa dels seus parents Castellarnau, decorat amb pintures que pretenen glorificar el llinatge.

Les sales d'estar annexes transmeten la mateixa sensació. La de la dreta és decorada amb un paviment de ceràmica, un quadre de tema al·legòric i el mobiliari imitació Lluís XV, tapissat de blau i conjuntat amb el color de les parets i els cortinatges. De la decoració de la de l'esquerra es desprèn un caràcter més íntim, donat pel mobiliari isabelí, la xemeneia, els retrats de familiars i els colors més càlids del paper de les parets. En conjunt pensem que serien espais poc utilitzats quotidianament, especialment els dos primers, que obririen les portes a la societat en les visites i en ocasions molt comptades.

En l'eix en què ens movem resten dos dormitoris amb alcova. Destaca, ja que no sembla haver patit modificacions, la coneguda com l'habitació de Carles IV, que fou la del matrimoni abans citat. Es repeteix aquí l'estil clàssic, els daurats i l'estil Lluís XV del mobiliari, i s'afegeixen les teles de color vermell a les parets i els cortinatges, que accentuen el seu caràcter aristocràtic. Podem considerar aquesta cambra com l'únic espai amb intimitat –per l'inventari sabem que al costat hi havia el pentinador– en aquesta part de la casa, on predomina l'aparador enfront del confort.

Al final d'aquest eix, tocant al portal de Sant Antoni, hi ha la zona de servei de la planta noble: el menjador, la cuina, el rebost i el rentador. Sobresurt per les seves dimensions la cuina, enrajolada fins al sostre amb rajoles de motius florals pintades a mà. Pensem que havia de ser un indret important per a la vida familiar en contacte amb el servei de la casa. Sobta el menjador per la sen-

Sala annexa al saló principal (número 8 al plànol). Fotografia: A. Salcedo

zillesa de la decoració, cosa que denota la menor importància donada a aquests espais. Un corredor, que hem d'imaginar d'ús freqüent, obre finestres al jardí i una porta a totes les habitacions fins al saló principal i l'avantsala. A la vora d'aquesta, una escala interior comunicava amb l'entresòl –on vivia el servei–, la planta baixa i el pis superior.

El darrer àmbit és el del carrer d'en Granada. Tenia un caràcter fonamentalment privat. Despullat actualment de mobles, hem d'acudir a l'inventari de Joaquim Canals per reconstruir l'ús d'aquests espais. Decorativament eren molt més senzills. Hi havia quatre habitacions totalment moblades, que contenien calaixeres amb roba, i un espai encara no concretat, que feia les funcions de dormitori i de despatx, amb un escriptori amb documents familiars i una llibreria amb un nombre considerable de llibres de filosofia, literatura, ciències socials i història. Per diferents motius, aquesta privacitat sens presenta fosca, amagada, l'hem d'escrutar. És com si la família Canals continués obrint-nos les portes de casa seva i ensenyant-nos només aquelles parts més riques, que són les que han mantingut el seu estat original, i amb les quals ells volien donar una determinada imatge que perdurés en el temps.

Consideracions finals

Si bé és cert, com s'ha dit, que l'aristocràcia tarragonina va ser rica i poderosa, però no tant, i que la importància dels Canals no pot comparar-se amb la tradició dels seus parents els Castellarnau o els Montoliu, no es pot negar la necessitat d'un potencial econòmic considerable per poder construir la casa que pogués imitar la de les famílies que fins a cert punt podien marcar els gustos a Tarragona. La reforma de meitat del segle XIX va aportar una nova decoració amb un disseny molt acurat d'acord amb la funció i el significat que havien de tenir cadascun dels àmbits, i la relació d'aquests amb el conjunt.

Desconeixem encara qui fou el mestre de cases i quins els seus decoradors. Sabem que Joaquim Canals havia estat vivint a Madrid i, per tant, necessàriament havia de conèixer quins eren els gustos imperants en els cercles aristocràtics de la cort. En tot cas, havien de conèixer les idees i solucions arquitectòniques i decoratives que predominaven o, si més no, les que podien expressar la manera com els Canals volien ser considerats pels seus contemporanis, és a dir, com a «senyors, poderosos i acabats», amb totes les limitacions que els termes puguin tenir.

IVAN FAVÀ VIVES

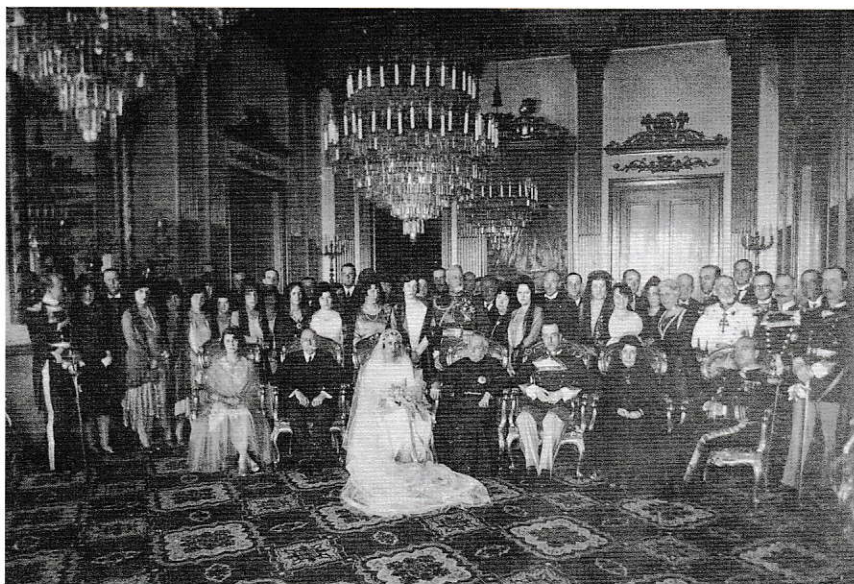
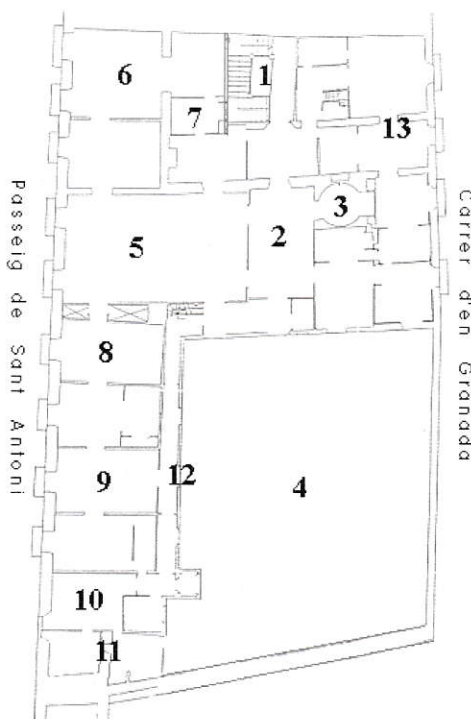

Foto de la família al saló noble. Fotografia: A. Salcedo

Notes

- 1 MONTOLIU I DE TOGORES, M. de. *Memòries d'infància i d'adolescència*. Tarragona: IET Ramon Berenguer IV, Diputació de Tarragona, 1988; GRAMUNT, S. *Tarraco gentilicia*, Barcelona, 1968, p. 60-61; JORDÀ FERNÁNDEZ, A. *Poder i comerç a la ciutat de Tarragona*, s. XVIII. Tarragona: IET Ramon Berenguer IV, Diputació de Tarragona, 1988.
- 2 AHT. R. 452, fol. 68. Testament de Josep Canals Campllonch (18-1-1760). AHT. R. 601, fol. 106. Testament de Teresa Borràs (22-5-1784).
- 3 SÁNCHEZ REAL, J. *Puerto de Tarragona. Acontecimientos notables de su construcción (1802-1829)*. Tarragona: Port de Tarragona, 1995, p. 54.
- 4 AHT. R. 755, fol. 81 i ss.
- 5 ARRANZ, M.; FUGUET I SANS, J. *El Palau March*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1987, p. 99.
- 6 ROVIRA GÓMEZ, SALVADOR-J. «Els Canals i la seva casa del carrer d'en Granada, de Tarragona». Tarragona: TAG, *Revista dels Arquitectes Tècnics i Aparelladors de Tarragona*, núm. 8, 2000, p. 12-15.

Plànol de la planta noble de casa Canals. (Extret de l'Inventari de Béns de casa Canals. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1998). 1. Escala 2. Avantsala 3. Capella 4. Jardí 5. Saló principal 6. Habitació de Carles IV 7. Vestidor 8. Saló d'estar 9. Menjador 10. Cuina 11. Rebost i rentadors 12. Corredor de servei 13. Possible despatx de Joaquim Canals.